

II. Ludność i osadnictwo

10. Urbanizacja

Urbanizacja

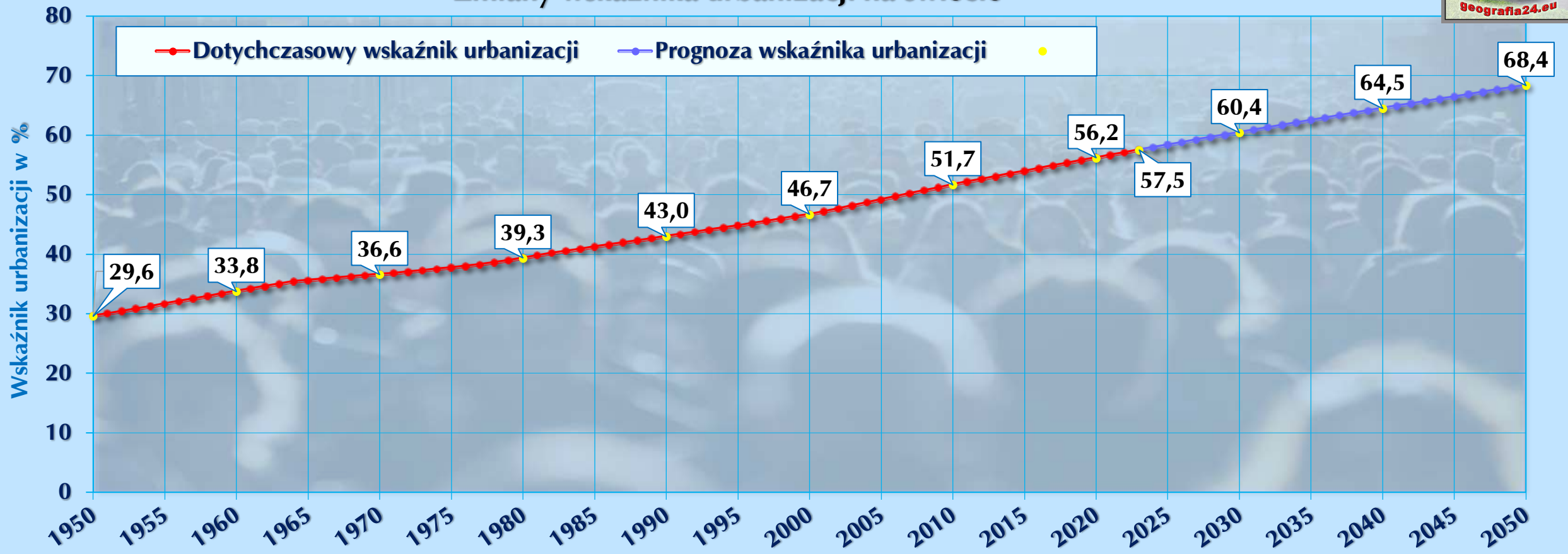
- **Urbanizacja** – jest to zespół przemian ekonomicznych, społecznych, kulturowych i przestrzennych prowadzących do rozwoju miast, aglomeracji miejskich i układów metropolitalnych oraz do wzrostu liczby ludności miejskiej i jej udziału w ogólnej liczbie ludności kraju (regionu).
- Współczesne procesy urbanizacji prowadzą w szczególności do:
 - dalszego rozwoju istniejących miast i powstawania nowych;
 - tworzenia się aglomeracji miejskich o różnym charakterze;
 - łączenia się aglomeracji miejskich w wieloprzestrzenne układy metropolitalne, które integrując się funkcjonalnie, tworzą **megapolis**;
 - **urbanizacji obszarów wiejskich**, prowadzącej do zanikania podziału **miasto-wieś**.

Urbanizacja na świecie – wskaźnik urbanizacji

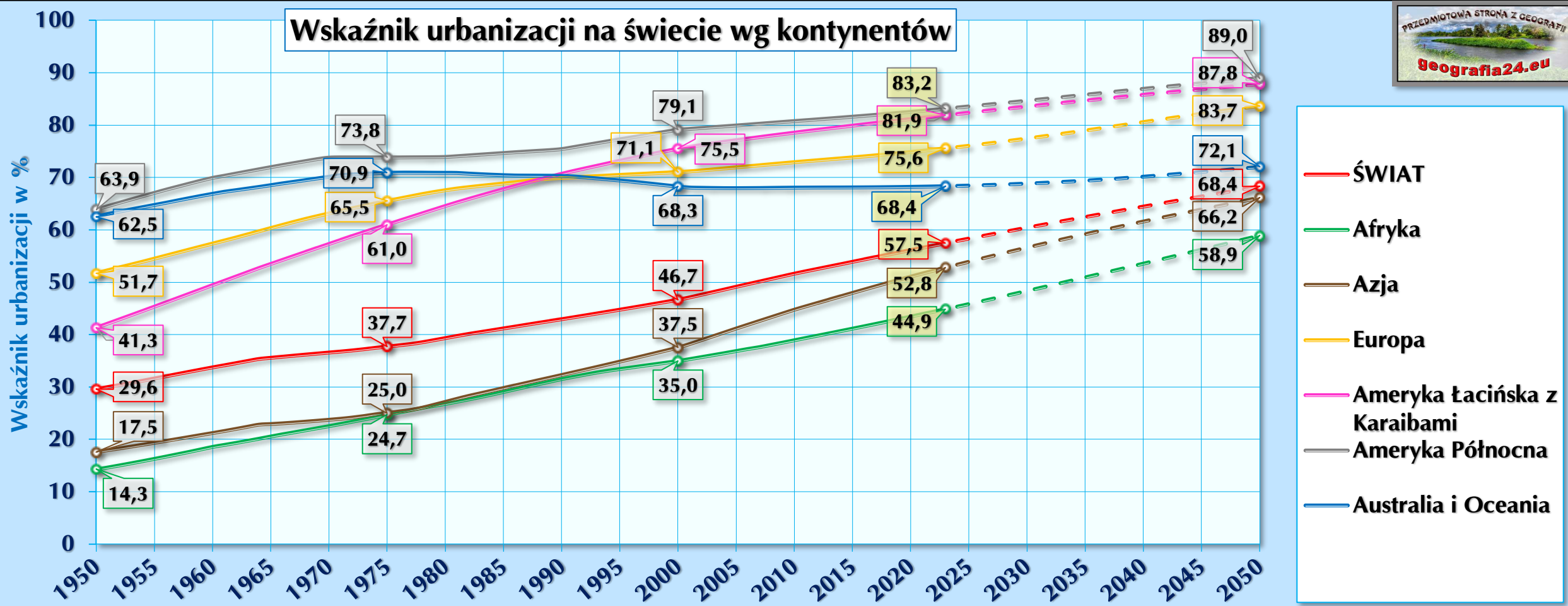
- Statystycznym obrazem procesu urbanizacji jest **wskaźnik urbanizacji**, czyli procent ludności miejskiej w ogólnej liczbie ludności państwa czy kontynentu.
- Generalnie na świecie wskaźnik urbanizacji od wielu lat nieustannie wzrasta i wynosił odpowiednio:
 - w 1900 r. – 13%, w 1950 r. – 29,6%, w 2000 r. – 46,7%, zaś w 2023 r. – 57,5%.
 - W 2030 r. zgodnie z prognozami wzrośnie on do 60,4%, zaś w 2050 roku do 68,4%.

Zmiany wskaźnika urbanizacji na świecie

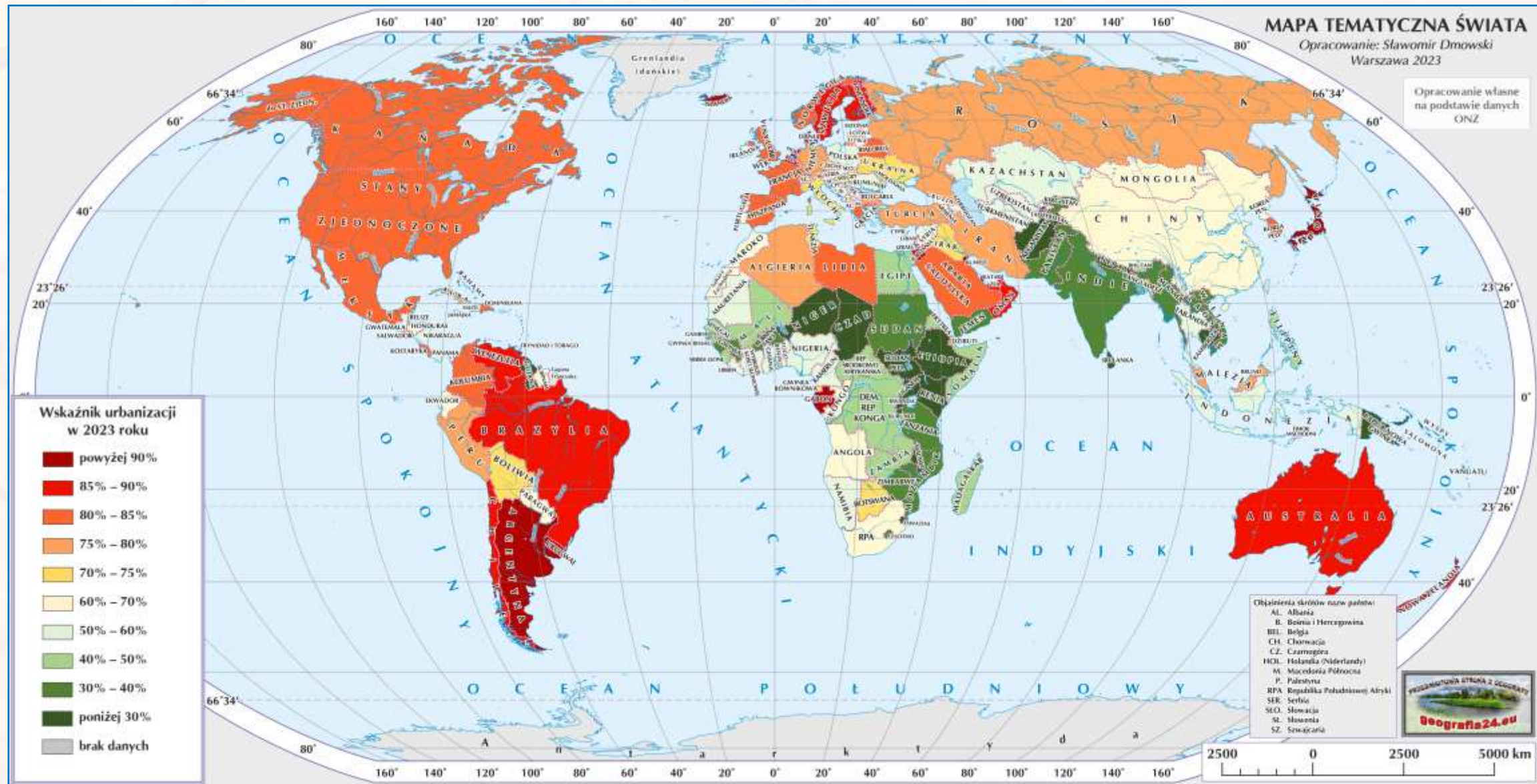
Wzrost wskaźnika urbanizacji dla kontynentów

- **Najwyższe wskaźniki urbanizacji**, wynoszące powyżej średnią światową, obecnie występują w **Ameryce Północnej, Ameryce Łacińskiej z Karaibami (Ameryce Południowej i Środkowej), Europie i Australii i Oceanii**.
- **Najniższe wartości** (poniżej średniej światowej) obecne są w **Azji i Afryce** – jednocześnie na tych kontynentach najszybciej one wzrastają.
- Mimo wszystko do 2050 roku pozycje poszczególnych kontynentów prawdopodobnie się nie zmienią.

Wskaźnik urbanizacji na świecie

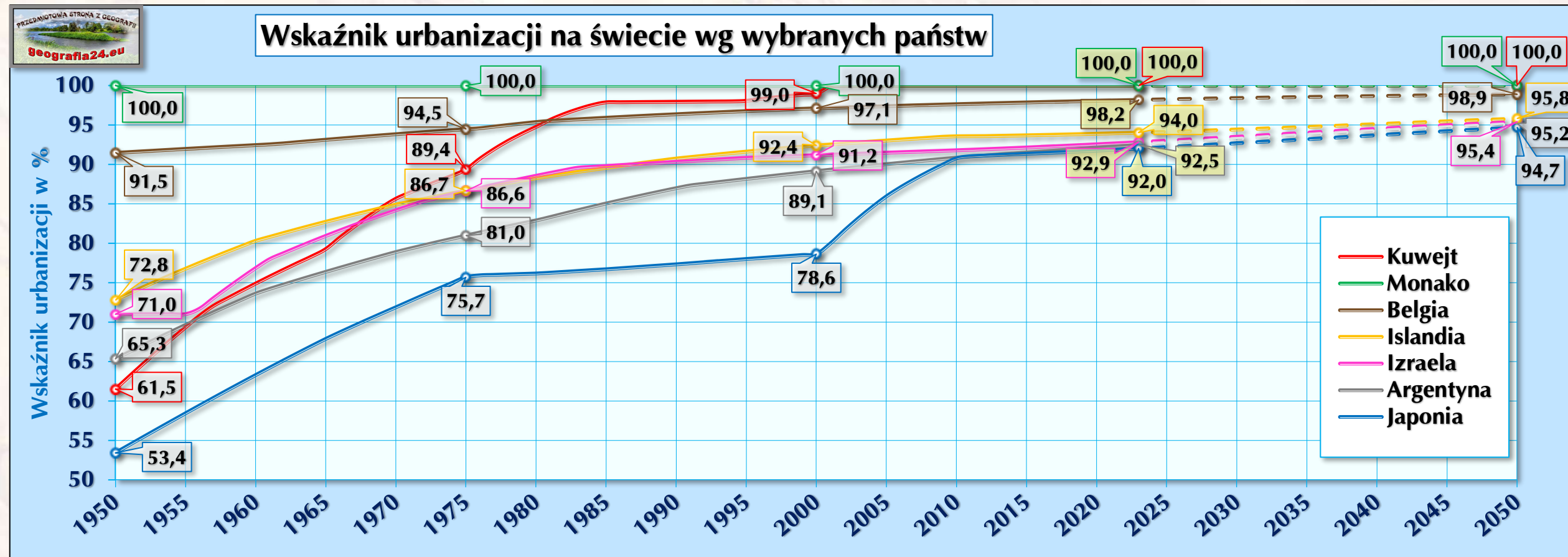
→ W skali świata **wartość wskaźnika urbanizacji** w poszczególnych krajach wykazuje przestrzenne zróżnicowanie i wynosi od kilkunastu procent w krajach afrykańskich do 100% na Malcie, w Monako, Katarze i Singapurze.

Wskaźnik urbanizacji na świecie – najwyższe wartości

→ **Najwyższe wartości wskaźnika urbanizacji (powyżej 90%)** występują:

- w tzw. państwach – miastach, np. w Singapurze, Watykanie, San Marino i Monako,
- w państwach odznaczających się trudnymi warunkami przyrodniczymi – ludność w takich państwach wybiera miasta, w których żyje się zdecydowanie łatwiej, np. Katar, Kuwejt, Jordania i Islandia oraz Japonia,
- w krajach wyspiarskich, tj. Bermudy, Nauru, Malta i Bahrajn,
- w wysokorozwiniętych krajach o małej powierzchni, np. Belgii i Holandii (Niderlandach).

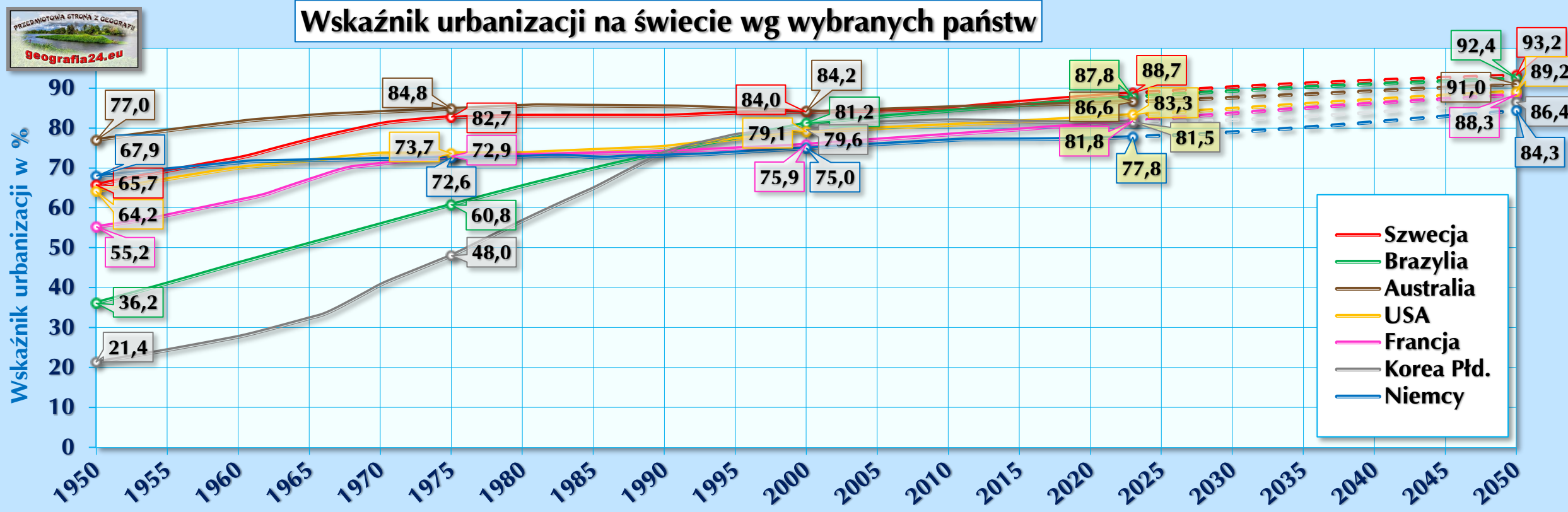

Wskaźnik urbanizacji na świecie – wysokie wartości

→ **Wysokie wartości wskaźnika urbanizacji (75% – 90%)** notowane są:

- **w wysoko rozwiniętych krajach** (z rozwiniętymi usługami oraz przemysłem zaawansowanych technologii) Europy Zachodniej (Francja, Niemcy, Hiszpania), Europy Południowej (Hiszpania, Grecja), Europy Północnej (Finlandii, Norwegia, Szwecja, Dania), USA, Kanadzie, Australii i Nowej Zelandii oraz Japonii i Korei Południowej,
- **w niektórych krajach Ameryki Południowej** (w których obserwujemy przeludnienie i brakiem miejsc pracy na terenach wiejskich), m.in. w Wenezueli, Kolumbii, Peru, Chile i Brazylii;
- **w niektórych krajach wskaźnik ten przekroczył już nawet 90%, m.in. w Argentynie i Urugwaju.**

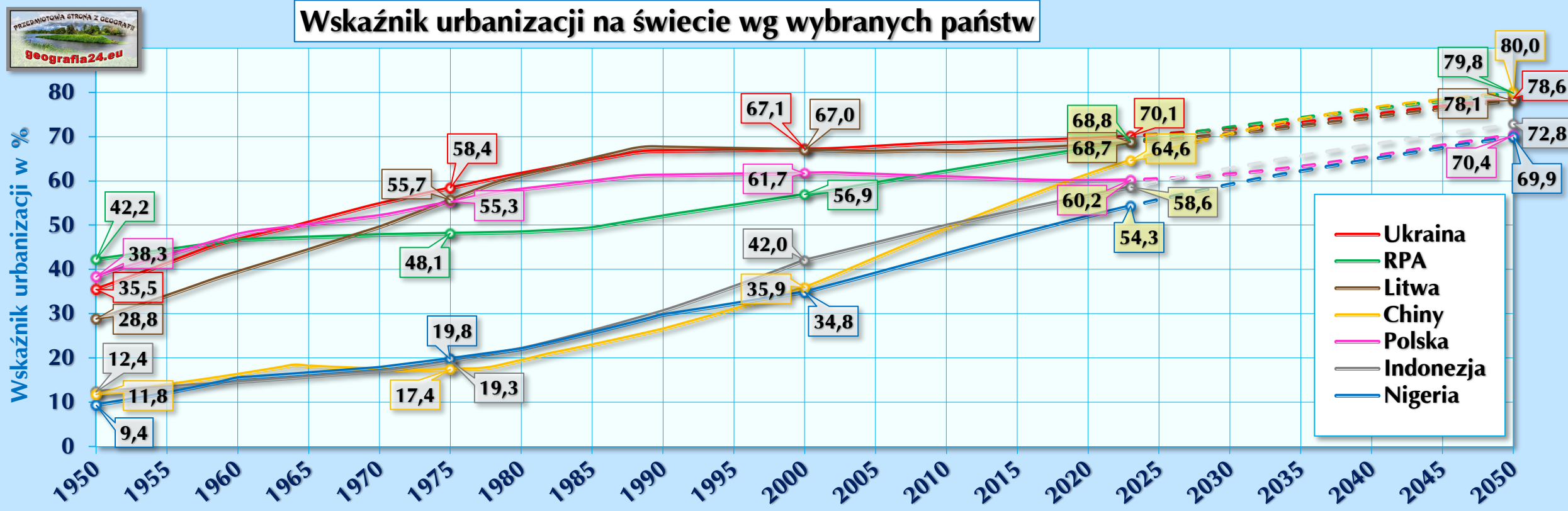
Wskaźnik urbanizacji na świecie wg wybranych państw

Wskaźnik urbanizacji na świecie – średnie wartości

→ Średnie wartości wskaźnika urbanizacji (50% – 75%) występują przede wszystkich:

- w wielu krajach Europy Środkowej lub Wschodniej (Polska, Czechy, Węgry, Litwa, Łotwa, Estonia, Rumunia),
- w licznych krajach b. Jugosławii, m.in. w Czarnogórze, Serbii, Słowenii, Chorwacji, Bośni i Hercegowinie,
- w lepiej rozwiniętych częściach Afryki, szczególnie odznaczających się posiadaniem bogatych złóż mineralnych (np. RPA, Botswana, Angola) lub czerpiącym dochody z turystyki (Tunezja, Maroko),
- w Chinach i licznych krajach Azji Środkowej (np. Mongolia, Armenia, Gruzja, Kazachstan, Turkmenistan) oraz Azji Południowo-Wschodniej (np. Indonezja, Tajlandia).

Wskaźnik urbanizacji na świecie – niskie i bardzo niskie wartości

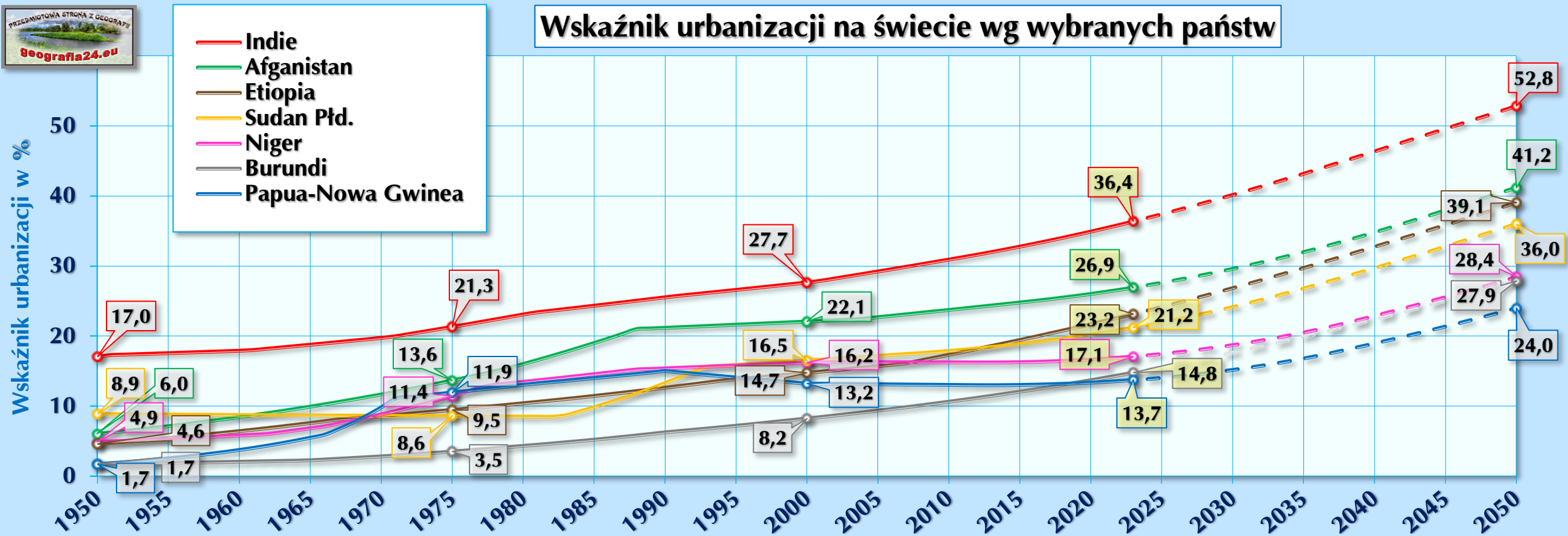
→ **Niskie i bardzo niskie wartości wskaźnika urbanizacji (10% – 50%)** występują:

→ w słabo rozwiniętych państwach (szczególnie o trudnych warunkach przyrodniczych), w których **większość osób pracuje w rolnictwie**:

→ w krajach **Afryki**, np. Egipt, Czad, Etiopia, Rwanda, Niger, Burundi, Malawi, Sudan, Sudan Południowy,

→ w państwach **Azji Południowej**, np. Afganistan, Pakistan, Kambodża, Wietnam, Bangladesz, Sri Lanka, Nepal, Indie,

→ w krajach **Oceanii i Australii**, np. Papua-Nowa Gwinea, Samoa, Wyspy Salomona, Mikronezja, Tonga, Vanuatu.

Urbanizacja – zależność od rozwoju gospodarczego

- Podsumowując przestrzenne zróżnicowanie wskaźnika urbanizacji można stwierdzić prawidłowość:
 - im wyższy poziom rozwoju gospodarczego państwa, tym więcej ludności zamieszkuje w miastach.
- Odstępstwem od tej prawidłowości są kraje Ameryki Łacińskiej, w których procesy urbanizacyjne rozwinęły się głównie w płaszczyźnie demograficznej, co określono mianem **nadurbanizacji** lub **urbanizacji pozornej**.
 - Wysoki wskaźnik urbanizacji w tych krajach wynika z braku miejsc pracy w wielkoobszarowym, plantacyjnym rolnictwie, a nie z rozwoju gospodarki.

Płaszczyzny urbanizacji

- Procesy urbanizacji związane z przemianami społeczno-ekonomicznymi i demograficznymi współczesnego świata przebiegają na różnych **płaszczyznach**, dlatego aby ująć je całościowo, trzeba mówić o urbanizacji:
 - **demograficznej** – przejawiającej się we wzroście liczby i odsetka ludności miejskiej w wyniku szybszego przyrostu rzeczywistego ludności w miastach, za sprawą migracji ludności wiejskiej do miast;
 - **ekonomicznej** – polegającej na wzroście liczby i odsetka zatrudnionych w pozarolniczych działach gospodarki, najpierw w przemyśle i budownictwie, a następnie w usługach;
 - **przestrzennej** – sprowadzającej się do ekspansji przestrzennej istniejących miast oraz do powstawania lub rozwoju nowych miast, co z czasem prowadzi do powstawania rozległych obszarów zurbanizowanych;
 - **społecznej** – polegającej na upowszechnianiu się miejskiego stylu życia zarówno wśród ludności napływającej do miast, jak również pozostającej na obszarach wiejskich.

Panorama Jerozolimy

Fazy urbanizacji (Etapy urbanizacji)

- Koncentracja ludności w miastach przebiega w różnych regionach świata w odmienny sposób.
- Procesy urbanizacji zmieniają swój charakter oraz dynamikę w zależności od stopnia zaawansowania procesów miastotwórczych – fazy urbanizacji.
- Najczęściej wyróżnia się następujące po sobie **cztery fazy urbanizacji**: **urbanizację wstępną**, **suburbanizację**, **dezurbanizację** i **reurbanizację**.

Panorama Dubaju

Warszawa z lat 60. XX (na górze) oraz obecnie (na dole)

I Etap – wstępna urbanizacja

- **Wstępna urbanizacja** – jest etapem polegającym na powolnej koncentracji ludności w miastach oraz centralnych strefach aglomeracji, spowodowana systematycznie zwiększającym się zapotrzebowaniem na siłę roboczą w rozwijającym się przemyśle i usługach.
- Na tym etapie mamy do czynienia z urbanizacją demograficzną i ekonomiczną.
 - Pod koniec tej fazy znacznie zwiększa się tempo koncentracji ludności w centrum miasta.
- W fazie tej obecnie znajdują się miasta najslabiej rozwiniętych gospodarczo państw, w których wskaźnik urbanizacji jest bardzo niski i nie przekracza zwykle 30%, m.in. Nigru, Malawi, Nepalu, Laosu i Ugandy.

II Etap – wtórna urbanizacja - suburbanizacja

- **Suburbanizacja (wtórna urbanizacja)** – odznacza się szybkim wzrostem liczby ludności zewnętrznych stref miasta.
- Napływ ludności wiejskiej jest żywiołowy i powoduje niekontrolowane rozrastanie się ubogich dzielnic peryferyjnych – **slumsów** lub **faweli**.
- Z czasem zaczyna również ubywać mieszkańców w dzielnicach centralnych.
 - Zamożna ludność przenosi się z nich na obszary podmiejskie, dobrze skomunikowane z centrum aglomeracji – powstają i rozrastają się przedmieścia zwane **suburbia**.
- W konsekwencji, miasta i zespoły miejskie rozrastają się.
 - Do urbanizacji w sensie demograficznym i ekonomicznym dochodzi aspekt przestrzenny.
 - Ten etap procesu często określa się jako “**eksplozję miast**”.
 - Obecnie występuje on w miastach m.in. Indii i Nigerii.

Kair

Slumsy

- **Slumsy** – obszar miasta, zamieszkanym przez biedną ludność (imigranci z terenów wiejskich), najbardziej powszechne w wielkich aglomeracjach Trzeciego Świata w Afryce, Azji, czy Ameryce Południowej.
- Nazwa “**slums**” wywodzi się od XIX-wiecznych przemysłowych miast brytyjskich, gdzie ponad 60% powierzchni miasta zajmowały zatłoczone dzielnice mieszkaniowe.
- Obecnie większość budynków w nich to prowizoryczne konstrukcje zbudowane z tego, co mieszkańcy zdołali znaleźć (np. tektury, dykty, desek, skrzynek, blachy).
- Pozbawione są one często: utwardzonych dróg, elektryczności, kanalizacji, a nawet bieżącej wody.
- Zwykle realną władzę w takich dzielnicach sprawują zorganizowane grupy przestępcze.

Fawele

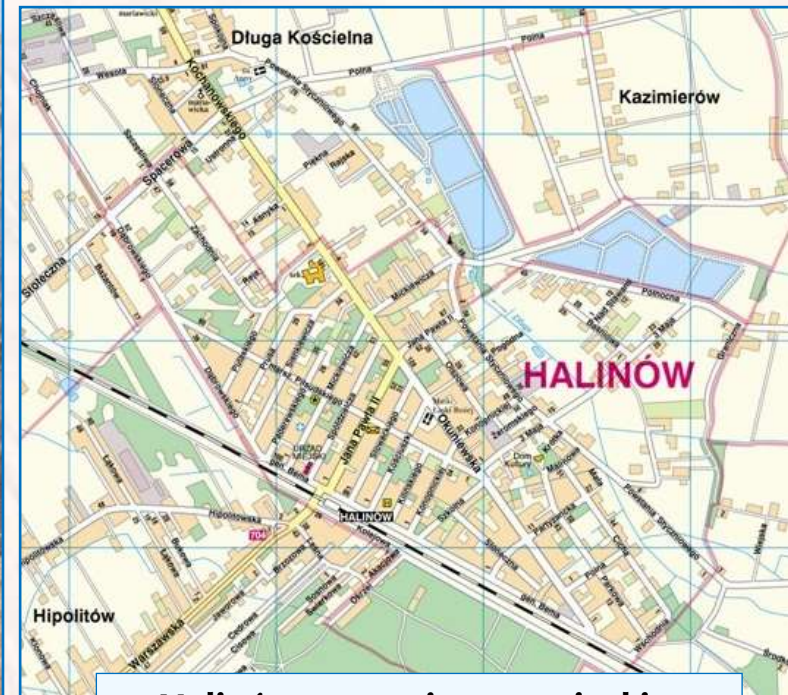
- **Fawela** – odmiana slamsów (typowa dla krajów Ameryki Południowej), są to dzielnice nędzy wokół miast lub położone w samych miastach, zamieszkiwane przez biedną ludność.
- Szacuje się, że żyje w nich około 20-30% ludności Brazylii.

Fawela w Rio De Janerio

Suburbanizacja w krajach wysoko rozwiniętych – dzielnice slumsowe i nowoczesna zabudowa

- **Dzielnicami slumsowymi** czasem nazywa się również dzielnice w bogatszych i wysoko rozwiniętych krajach świata, gdzie mieszka ludność uboga.
- Są to najczęściej ogromne skupiska ludzi mieszkających w wieżowcach.
- Jednak w takich krajach dominuje z reguły **nowoczesna i funkcjonalna zabudowa**.
- Występuje ona najczęściej w strefie zewnętrznej miast lub podmiejskiej, np. Halinów.

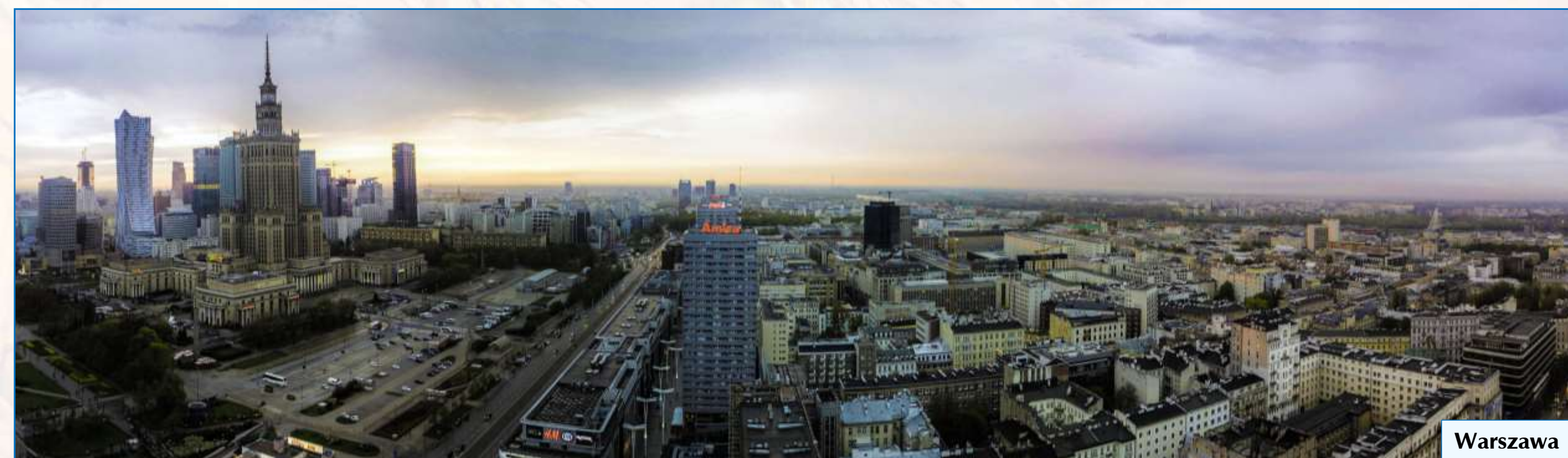

Halinów – w woj. mazowieckim
(prawa miejskie uzyskała w 2001 r.)

III Etap – dezurbanizacja

- **Dezurbanizacja** – to kolejne stadium rozwoju będące odwrotnością urbanizacji, polegające na intensywnym odpływie ludności, zarówno z obszarów centralnych, jak i peryferyjnych, na tereny bardziej oddalone.
- Zjawisko to określa się mianem “**kryzysu śródmieścia** lub **miasta centralnego**”, który **prowadzi do przestrzennego rozwoju miast i tworzenia dużych stref zurbanizowanych**.
- Przyczyną jest, z jednej strony modernizacja i automatyzacja produkcji oraz przenoszenie poza miasto firm (fabryk), m.in. ze względów ekologicznych, z drugiej zaś – wzrost zamożności mieszkańców.
- W tym stadium rozwoju dominuje urbanizacja ekonomiczna i przestrzenna.
- Etap dezurbanizacji charakterystyczny jest dla społeczeństw znajdujących się m.in. w fazie przechodzenia od gospodarki przemysłowej do postindustrialnej – obecnie dominuje w większości dużych miast europejskich.

Warszawa

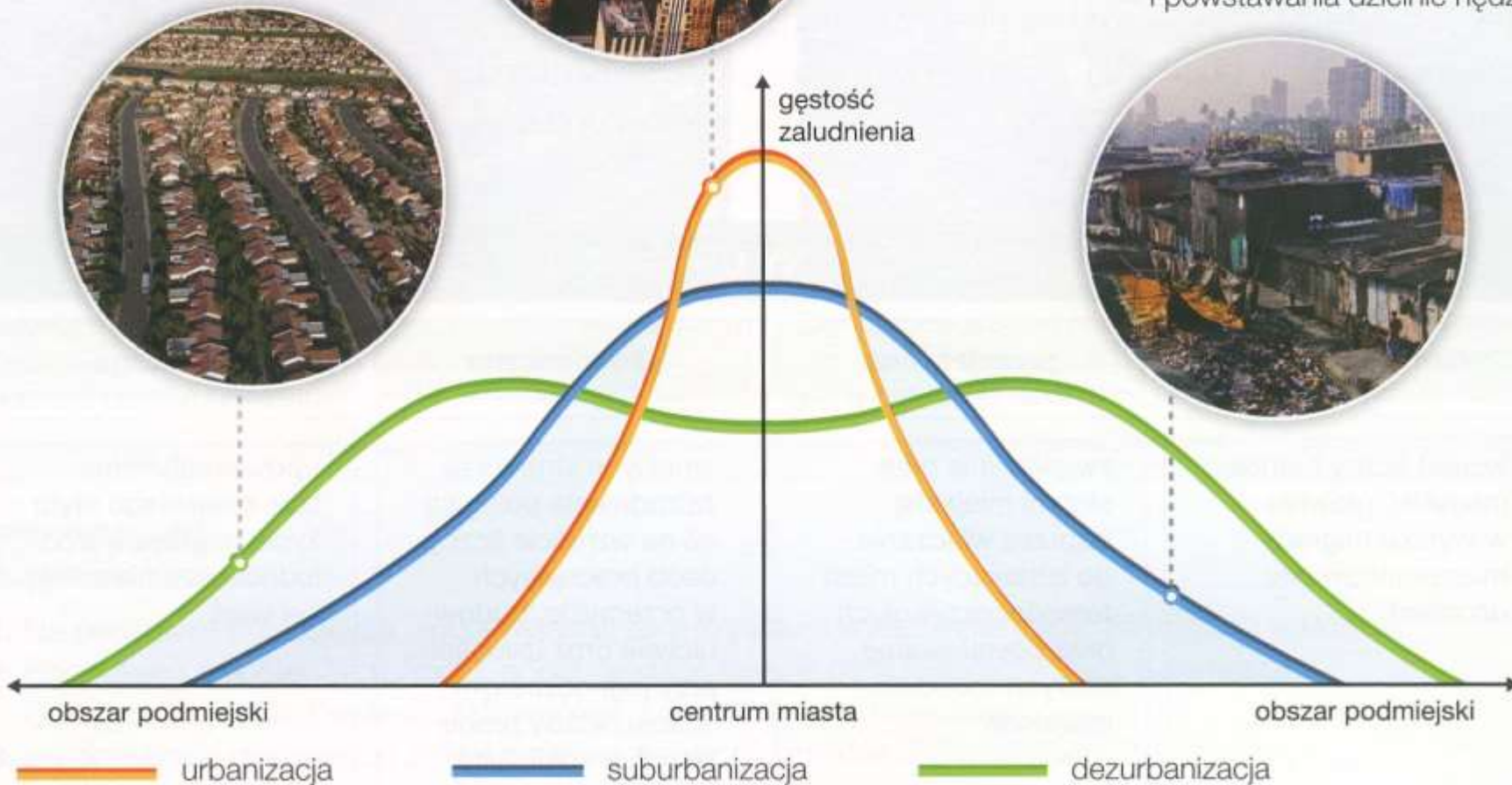
Rozkład gęstości zaludnienia na wybranych etapach urbanizacji

Dezurbanizacja

to przenoszenie się ludności na obszary oddalone od centrum.

Urbanizacja wiąże się z rozwojem przemysłu. Napływ szukających zatrudnienia powoduje wzrost liczby ludności w centrach miast.

Suburbanizacja prowadzi do niekontrolowanego rozrostu przedmieść i powstawania dzielnic nędzy.

IV Etap – reurbanizacja

- **Reurbanizacja**, czyli “**urbanizacja na nowo**” jest ostatnim etapem.
- **W początkowej fazie reurbanizacja** polega na przemieszczaniu się ludności z obszarów stref zurbanizowanych do małych miejscowości położonych na terenach rolniczych.
 - Następuje zahamowanie urbanizacji w sensie demograficznym i po części ekonomicznym.
 - Bezpośrednią przyczyną jest dalej postępujący kryzys śródmieścia.
 - Równocześnie na terenach wiejskich zaczyna zachodzić proces urbanizacji w sensie społecznym – upowszechnia się miejski styl życia.
 - Wymaga on rozwoju szeregu usług, co z kolei powoduje postępowanie procesu urbanizacji przestrzennej.
 - Proces ten zaczęto nazywać tworzeniem “**cywilizacji miejskiej bez miast**”.

IV Etap – reurbanizacja

- **W późniejszej fazie reurbanizacji** następuje **modernizacja i przebudowa miast**, (zwłaszcza **centrum**), polegająca na likwidacji tradycyjnych gałęzi przemysłu i zastosowaniu nowych technologii w przemyśle, usługach i transporcie.
- W efekcie do odnowionych centralnych części stref zurbanizowanych ponownie napływa ludność.
 - Następuje odnowienie centralnych dzielnic, które zaczynają pełnić nowe funkcje, np. centra finansowe.
- Reurbanizacja zachodzi we wschodniej i przyjeziornej części USA oraz w Europie Zachodniej.

Fazy urbanizacji - podsumowanie

FAZY URBANIZACJI	ETAPY KONCENTRACJI LUDNOŚCI	GŁÓWNE PŁASZCZYZNY URBANIZACJI	ZMIANY LICZBY LUDNOŚCI MIASTA (AGLOMERACJI)			BILANS LUDNOŚCIOWY OBSZARÓW WIEJSKICH	NAJWAŻNIEJSZE SEKTORY W GOSPODARCE MIASTA (AGLOMERACJI)
			obszary centralne	bliska strefa zewnętrzna	bardziej odległa strefa zewnętrzna		
1. Urbanizacja	powolna koncentracja	demograficzna ekonomiczna	+	0	—	—	rzemiosło i handel
	szybka koncentracja		++	+	—	—	przemysł i handel
2. Suburbanizacja	słabnąca koncentracja	demograficzna ekonomiczna przestrzenna	+	++	0	—	przemysł i handel
	przewaga dekoncentracji nad koncentracją		—	++	+	—	przemysł, handel i inne usługi podstawowe
3. Dezurbanizacja	dekoncentracja	ekonomiczna przestrzenna	— —	+	++	—	usługi podstawowe, usługi IV sektora i przemysł
	silna dekoncentracja		— —	—	+	0	usługi IV sektora i usługi podstawowe
4. Reurbanizacja	słabnąca dekoncentracja	przestrzenna społeczna	—	— —	—	+	usługi IV sektora
	przewaga koncentracji nad dekoncentracją		+	0	— —	+	usługi IV sektora

Pozytywne i negatywne skutki urbanizacji: **skutki gospodarcze**

Pozytywne skutki urbanizacji

- liczne i zróżnicowane miejsca pracy
- możliwość uzyskania wyższych zarobków niż na wsi
- większa liczba wykwalifikowanych pracowników sprzyja inwestycjom
- rozwój infrastruktury technicznej (połączenia telekomunikacyjne, wodociągi, kanalizacja, gazociągi, drogi, metro itp.)
- możliwość dotarcia przedsiębiorców do większego rynku zbytu

Negatywne skutki urbanizacji

- trudności w znalezieniu zatrudnienia z powodu dużej konkurencji, a także większych wymagań pracodawców
- większe koszty związane z poruszaniem się po dużym mieście (czas spędzony w korkach ulicznych, wyższe ceny paliwa i większe jego zużycie, opłaty za parkingi i korzystanie z komunikacji miejskiej)
- wyższe koszty utrzymania (np. zakup lub wynajem mieszkania)

Pozytywne i negatywne skutki urbanizacji: skutki ekologiczne

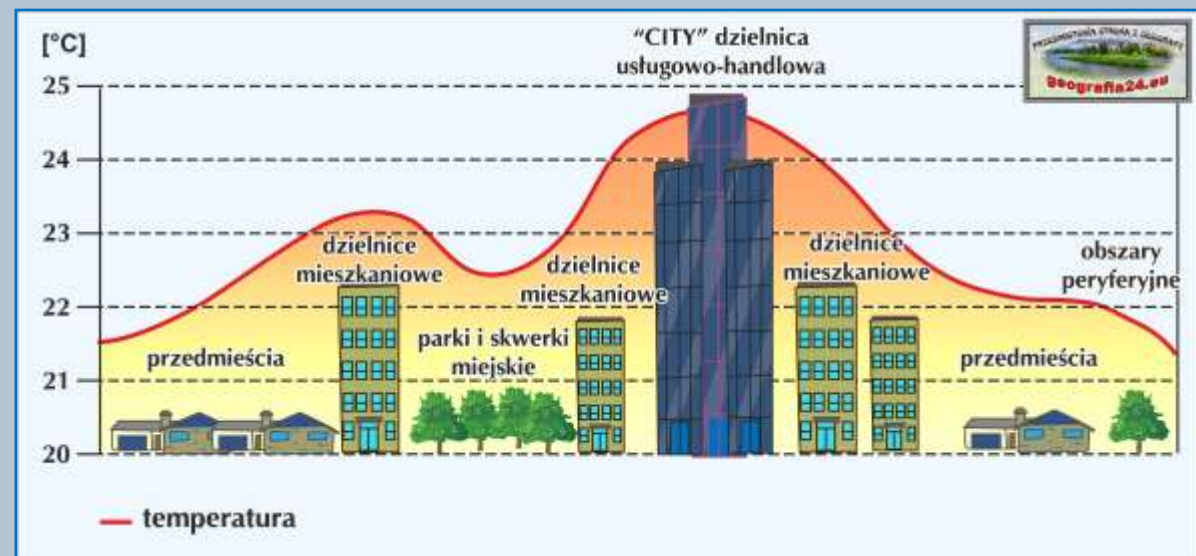
Pozytywne skutki urbanizacji

- większa świadomość ekologiczna mieszkańców (segregacja śmieci, recykling, oczyszczalnie, kanalizacja)
- rozwój transportu zbiorowego umożliwiający ograniczenie emisji spalin

Negatywne skutki urbanizacji

- wzrost zanieczyszczenia środowiska (zwiększenie emisji pyłów, gazów, ścieków kanalizacyjnych i hałasu)
- specyficzny mikroklimat tzw. miejskiej wyspy ciepła (duże obszary pokryte asfaltem czy smog wpływają na podwyższenie temperatury powietrza)

Pozytywne i negatywne skutki urbanizacji: **skutki przestrzenne**

Pozytywne skutki urbanizacji

- powstawanie zabudowy o wysokich walorach architektonicznych
- tworzenie parków i obszarów zadbanej zieleni miejskiej (architektura i przestrzeń miejska)

Nowojorski Central Park stanowi oazę zieleni wśród nowoczesnej zabudowy Manhattanu. Zajmuje powierzchnię niemal 350 ha

Negatywne skutki urbanizacji

- gęsta zabudowa zmniejszająca komfort życia (np. zacienienie mieszkań na niskich kondygnacjach)
- powstawanie chaotycznej, prowizorycznej zabudowy w dzielnicach nędzy, nazywanych m.in. slumsami i fawelami

Warszawa – przykładowe blokowiska z socjalistyczną zabudową o niskim standardzie

Pozytywne i negatywne skutki urbanizacji: **skutki społeczne**

Pozytywne skutki urbanizacji

- działanie instytucji kulturalnych (teatrów, kin, galerii, muzeów)
- ułatwiony dostęp do wielu usług (m.in. medycznych, edukacyjnych)
- rozwój kultury, tolerancji (zróżnicowanie narodowościowe i religijne mieszkańców miast sprzyja przenikaniu się kultur oraz otwartości m.in. na odmienne zwyczaje)

Z licznych teatrów, kin i kawiarni znajdujących się na ulicy Broadway masowo korzystają zarówno turyści, jak i mieszkańcy Nowego Jorku

Negatywne skutki urbanizacji

- nasilanie się konfliktów na tle etnicznym, religijnym i kulturowym
- wzrost przestępczości i nasilanie się zjawisk patologicznych, np. narkomanii
- częstsze występowanie chorób cywilizacyjnych (niezdrowy tryb życia) i epidemii (nadmierna koncentracja ludności na niektórych obszarach)
- długie i męczące dojazdy do pracy (korki, zatłoczone pojazdy komunikacji miejskiej)

Z niektórych stacji tokijskiego metra każdego dnia korzysta nawet milion pasażerów. W godzinach szczytu trudno zmieścić się w nim

Skutki urbanizacji – “za” i “przeciw” życia w wielkim mieście (podsumowanie)

Pozytywne skutki urbanizacji

Argumenty “za” życiem w wielkim mieście

- rozwinięta infrastruktura techniczna
- ułatwiony dostęp do dóbr kultury, służby zdrowia, szkół, wyższych uczelni
- powszechniejszy dostęp do informacji i nowoczesnych technologii
- większe możliwości rozwijania zainteresowań
- większy komfort życia
- łatwy dostęp do komunikacji
- większy rynek pracy
- duży rynek zbytu
- większy wybór towarów w sklepach

Negatywne skutki urbanizacji

Argumenty “przeciw” życiu w wielkim mieście

- problemy komunikacyjne:
 - zbytne zagęszczenie ruchu, “korki”
- problemy z wodą i z odprowadzaniem dużej ilości ścieków
- problemy z gromadzeniem i utylizacją śmieci,
 - wzrost powierzchni śmietnisk
- zwiększenie hałasu
- rozpowszechnianie się chorób cywilizacyjnych
- wysokie ceny nieruchomości
- wzrost liczby bezdomnych
- zmniejszenie powierzchni gruntów zielonych
- pogłębianie się różnic cywilizacyjnych
 - dzielnice nędzy i bogactwa
- wzrost przestępczości i patologii
- anonimowość przyczyniająca się do znieczulicy społecznej
- zmiana modelu rodziny
- rozpad więzi rodzinnych
- spadek poczucia bezpieczeństwa

Metropolizacja na świecie

- **Metropolizacja** – proces obejmujący kształtowanie metropolii i obszarów metropolitalnych.
- **Metropoliami** – są duże miasta o wielkości powyżej 1 mln osób, stanowiące centra rozwoju społeczno-ekonomicznego w skali państwa lub większego obszaru (kontynentu).
- Pełnią one coraz większą rolę w rozwoju świata, głównie za sprawą postępującej globalizacji.

Kryteria wydzielania metropolii

- Aby uznać miasto za **metropolie**, powinny spełnione być następujące kryteria (prócz kryterium 1 mln mieszkańców):
 - powinny one mieścić w sobie siedziby instytucji finansowych, wielkich organizacji międzynarodowych lub wielkich korporacji,
 - działające w ich obrębie firmy powinny odznaczać się posiadaniem dużego potencjału gospodarczego,
 - bardzo ważnym elementem ich funkcjonowania powinna być innowacyjność w nowoczesnych działach przemysłu i usług (liczne obiekty naukowo-badawcze),
 - powinny pełnić funkcję głównych węzłów komunikacyjnych, także w skali międzynarodowej (szczególnie ważne jest tutaj znaczenie lotnisk lub/i portów morskich, w przypadku miast nadmorskich),
 - muszą odznaczać się na tle innych miast walorami turystycznymi, architektonicznymi (wynikającymi z historii) oraz kulturowymi,
 - powinny oddziaływać na tereny leżące w ich otoczeniu, tworząc w ich obrębie połączoną z miastem strefę podmiejską,
 - miasto i strefa podmiejska tworzy złożony zespół osadniczy zwany **obszarem metropolitalnym**.

KONIEC

Materiały pomocnicze do nauki
Opracowane w celach edukacyjnych (niekomercyjnych)

Opracowanie i redakcja: *Sławomir Dmowski*
Kontakt: *kontakt@geografia24.eu*

WSZELKIE PRAWA ZASTRZEŻONE
- KOPIOWANIE ZABRONIONE -